

Bárdos Kornél:

RICHTER ANTAL FELJEGYZÉSEI. – ADATOK GYŐR 19. SZÁZADI ZENÉJÉHEZ

Dr. Otto Biba értesített arról, hogy Richter Antalnak Bécsben a Gesellschaft der Musikfreunde zeneműtárában őrzött sok művén kívül megtalálták a győri zeneszerző és karnagy naplószerű feljegyzéseit is. Kérésünkre a művek címjegyzékének és a jegyzőkönyvnek filmjét is elküldte.¹

Petz ír arról, hogy Richter Antal halála után (1854. I. 2.) özvegye, Csazenszky Jozefa énekesnő fiával, Richter Jánossal Bécsbe költözött, és ő ajándékozta a hagyatékot a bécsi zeneegyesületnek.² Mivel a jegyzetfüzetről sem Petz, sem Bedy nem tud,³ mi pedig Richterrel már nem foglalkoztunk, mert kutatásunk felső határának 1832-t, Richter Győrbe való érkezésének évét jelöltük meg,⁴ ezért aktuálisnak érezzük ismeretlen adatainak közlését.

A 24 lap terjedelmű német nyelvű szöveg Richternek a székesegyház kórusára vonatkozó feljegyzéseit tartalmazza 1832 és 1852 között évről évre. Néha lakonikusan rövidek a bejegyzések, máskor nagyon személyes, sőt szenvedélyes hangú sorok tükrözik lelkes vagy letört hangulatát, a muzsika ügyéért sokat küzdő és bőségesen alkotó egyéniségét. Sorai nem csupán új adatokat tárnak fel a kórus életéből, de az együttes működésének légköréről is szólnak s főleg az ő szerepéről. Mindezek annál inkább fontosak, mert Richternek a székesegyházi munkájáról Petz alig szól. Inkább a hangversenyeivel, az 1846-ban alapított férfikórus és az 1847-ben létrehozott zeneiskola körüli szerepével foglalkozik. Bedy összefoglaló tanulmányában viszont éppen a Richter korabeli kórusnak jut a legmostohább sors. A káptalani és a püspöki levéltár Richter éveire vonatkozó – szerintünk – gazdag anyagának feltárására már nem futotta idejéből más elfoglaltsága miatt. E feldolgozásra váró anyagnak nem nélkülözhető kiegészítője a kezünkben levő most előkerült kézirat. Adatairól a következőkben nem időrendben, hanem témái szerint számolunk be.

¹ Anton Richter, Eigenhändiges Compositionsverzeichnis Num. 8959/108.; Anton Richter, Eh. Aufzeichnungen des Raaber Musikkorps betreffend, 1832. Num. 11.482/89. – Mikrofilm MTA Zenetudományi Intézet Könyvtárában: 625.049 sz. – Ezúttal is köszönetet mondunk Dr. Otto Biba szívességéért.

² Petz Lajos, Győr város zenei élete 1497–1926. Győr 1930. 295–296. l.

³ Bedy Vince, A győri székesegyház Ének- és Zenekarának rövid története. Győri Szemle 1931.

⁴ Bárdos Kornél, Győr zenéje a 17–18. században. Kézirat kiadás alatt.

Az elején arról ír, hogy a feljegyzéseket utódai okulására szánja, és szeretné, ha ők is tovább vezetnék ezt a protocollumot, jegyzőkönyvet. Persze erre nem kerülhet sor. Életének utolsó évéről, 1853-ról már nincs bejegyzés. Halála után viszont Bécsbe kerül a kézirat, így folytatása is elmarad. Utal még az 1832. aug. 1-én tartott pályázati vizsgára is, ahol őt választották meg succentornak, ahogy Győrött a középkortól kezdve nevezik a székesegyház karnagyát. Az Esterházyak kismartoni énekes 1832. okt. 1-én foglalja el az új állását.⁵

Az új succentor első nagyobb megbízatásaként 1833-ban a székesegyház hangszerei-nek és kottáinak új katalógusát készíti el három példányban. Fontosnak tartja ezt a feladatát, mert szerinte ilyen azelőtt nem készült. Ez persze tévedés, mert 1813-ban a püspöki vizitációval kapcsolatban elődje, Novák Ferenc is összeállított hasonlót szintén három példányban. Ez ma is ismeretes.⁶ Richter katalógusát Bedy ismerteti, és szerinte az 1860-as évekig folyamatosan bejegyezték a hangszer- és kottatár újabb szerzeményeit.⁷ Két fontos bővítésről szól Richter is naplójában: 1848-ban Sztankovits János püspök megvette Joh. Nep. Fuchsnak, az Esterházyak kismartoni karnagyának műveit tartalmazó hagyatékot. Ugyanekkor saját tulajdonában levő hangszereket és kottákat is átad a kórusnak. 1851-ben pedig arról tesz említést, hogy az új püspök, Karner Antal Sztankovitsnak teljes kottatárát átengedte Richteréknek.

Bedy a kiegészített katalógusban 173 Fuchs művet talált, ma is még 130 művét őrizi a kottatár. Ha feltételezzük, hogy néhány Fuchs mű a hagyaték megvétele előtt is szerepelt már a kottatárban, akkor is igen komoly értéknek kell tartanunk a megvásárolt anyagot. Bedy a kiegészített jegyzékben kb. 1000 művet talált. Tekintve, hogy 1813-ban már 767 mű volt a székesegyház tulajdonában, úgy véljük, hogy a Fuchs és Sztankovits hagyatékot leszámítva kb. 800 művet tartalmaz Richter 1833-ás katalógusa.

Ugyancsak 1833-ban – szerinte – szükséges feladatra vállalkozik. Úgy látja, sok műnek kevés a szólamanyaga ill. kopott és szakadozott. Maga is sok szólamkottát ír le, de a saját költségén másokkal is másoltatja őket. Arra is utal, hogy kottáira és a kórus használatára átengedett szólamokra nevének kezdőbetűit írja rá. Ez a sajátos AR jelzés ma is sok kottán olvasható.

1835–1836-ban még arról is szól, hogy két kötetben mise és egyéb egyházi énekeket, a harmadikban pedig a koráliskönyvekben nem található, de Győrött használatos misék és vesperások kottaanyagát gyűjtötte össze. Mivel a kórus liturgikus szolgáltatásban bizonytalanság és rendetlenség észlelhető, ezért kézikönyvet állított össze az együttes beosztásáról és szolgálatának módjáról. Ma már ezek közül csak a kézikönyv első kötete található a kottatárban.

Az orgonával kétszer foglalkozik. 1833-ban Treiber Lajos János győri orgonaépítőre a nagyobb orgona hangolását bízzák. Utal itt arra az általunk is jól ismert régi ha-

⁵A pályázat és vizsga teljes iratanyaga a pályázók életrajzaival együtt fennmaradt. L. Bárdos i.m. II/4 fejr. 137–139. l.

Mivel a jegyzetkönyv évekre bontott, a továbbiakban csak az idézett szövegnél jelezzük a kézirat lapszámát.

⁶Uo. 122. l.

⁷Bedy i.m. 177–180.l.

gyományra, hogy évi 5–6 forintért az orgonaépítő rendszeresen karbantartja a hangszer. Sajnálattal állapítja meg, hogy ez a megállapodás az előbbi orgonaépítő hanyagsága miatt néhány éve érvényét veszítette. Bizonyára Elgasz Ferencre gondol, aki 1832-ben halt meg. Ezt a szerződést most megújítják. 1842-ben pedig az orgona felújításáról számol be: „Ugyanabban az évben (842) Sütő József örkanonok úr engedélyezte az orgonának nagy javítását: a pedál számára új szelládák készültek, az egész szerkezet új, hasonlóképpen új a játszóasztal is. Azonkívül beépítették az Eolodikon-nevű regisztert, és az orgonát hátra helyezték. A javítás augusztus elejétől január végéig tartott Treiber Lajos János lassúsága miatt.”⁸

Feljegyezz néhány liturgikus változást is, amely az együttes 17–18. századi hagyományában újítást jelent:

1833-ban a saját kérésére az ünnepélyes gyázmiséken, valamint Szent János és Szent László ünnepének nyolcada alatt szokásos zenés litániákon elhagyják a zenekari bevezetést, a 17–18. században egész Európában divatos intrádákat, mert véleménye szerint ezek teljesen feleslegesek.

1836-ban viszont a hívek kérésére rendszeresítik az évvégi, Szilveszter-napi zenés litániát és Te Deumot. A zenészeknek járó díjat a templomi adományokból fizetik.

1849-ben a káptalan rendelkezésére az adventi rorátékon naponta csak az átváltozásig, a mise közepéig muzsikál a zenekar. Aztán csupán az orgona kíséretével énekel a nép többek között Ave Maria éneket is. Richter úgy véli, okosabb lett volna a zenekar közreműködését teljesen megszüntetni. A káptalan azonban ragaszkodik az új határozathoz.

1850. jún. 9-én Karner Antal püspök beiktatásán régi szokás szerint az együttes is szerepel. Itt a változás nem a szertartásban vagy a muzsikában jelentkezik, hanem abban, hogy ez alkalommal a hagyomány ellenére a kórus és a zenekar tagjait nem hívták meg az ünnepi ebédre. Kórusa nevében Richter keserű szájjal veszi tudomásul ezt az újítást!

Az együttes tagjainak halálozási ill. felvételi és előléptetési adatait is folyamatosan feltünteti. Ezek alapján nyomon követhetjük a személyi változásokat és az anyagi helyzetüket is. A létszám 1832 és 1852 között nem változik. Státusban levők száma a succentorral együtt végig 12. Mivel ismerjük Novák Ferenc együttesének tagjait 1831-ben,⁹ Richter adatai alapján az 1847 és 1852 évi névsort – úgy hisszük – pontosan össze tudjuk állítani:

⁸ „Im selben Jahre (842) bewilligte der Hochw. Custos Jos. v. Sütő eine grosse Reparatur der Orgel; – es wurden neue Windladen fürs Pedal, die Mechanik ganz neu, desgleichen auch der Spieltisch neu, überdiess das Eolodikon hinein gemacht, und die Orgel zurück gesetzt. Die Reparatur dauerte von Anfang August bis letzten Jänner durch die Langsamkeit des Orgelbauers J.L. Treiber.” (9. l.) – Mechanik = szerkezet = traktura. Ez természetesen mechanikus trakturát jelentett. – Eolodikon igazában átcsapó nyelvsíp, mint a harmónium sípjai. Nem tévesztendő össze az Eolin-nevű közismert ajaksíp változattal, bár pl. Mooser Lajos nálunk Az Eolodikont is egyszerűen Eolinnak nevezte.

⁹ Bárdos i.m. 133. l.

	1831	1847	1852
<i>Succentor:</i>	Novák Ferenc	Richter Antal	Richter Antal
<i>Basszista:</i>	Prux Károly	Prux Károly	Prux Károly
<i>Koralisták:</i>	Hördler János	Dressler Ferenc	Dressler Ferenc
	Dressler Ferenc	Kosztka János	Csazenszky Albert
	Sigl Márton	Csazenszky Albert	Gaulacher János
	Tusch Vencel	Klausznitzer József	Köppl Ferenc
	Kosztka János	Gaulacher János	Novák Sándor
<i>Létszámfeletti: (Supernumerarius)</i>	Csazenszky Albert	Novák Sándor	Wlasák Ferenc
<i>Kiegészítő: (Accessista)</i>	Klausznitzer József	Köppl Ferenc	Valentitsch János
<i>Szoprán:</i>	Gaulacher János	Kerlinger Mihály	Kerlinger Ferdinánd
<i>Alt:</i>	nevét nem jelzi	nevét nem jelzi	nevét nem jelzi
	nevét nem jelzi	nevét nem jelzi	nevét nem jelzi

Novák Ferenc halála után Richter vezetése alá került együttesben csaknem tíz éven át nem volt személyi változás. Ez nyugodt, kiegyensúlyozott légkörre utal, hacsak a szoprán és alt személyére nem gondolunk. Az ő nevüket ugyanis Richter sosem említi. Régi hagyomány szerint diszkantisták, énekesfiúk voltak a szoprán és alt énekesek, kivéve az 1810-es éveket, amikor énekesnőket alkalmaztak.¹⁰ Az ő nevelésük a succentor feladata volt. Richter említi, hogy 1839-től 1845-ig a kántorkanonok még külön 50 forintot fizetett neki e célra. 1844-ben a káptalani zenészek házának első emeletén kaptak szállást. Előzőleg Richter fizette a városban levő lakásuk díját. Sztankovits püspök halálával kapcsolatban 1848-ban hálával emlékezik meg a püspökről, mert az énekesfiúk élmezőnyéről gondoskodott, holott a succentor feladata volt ez. Itt említi meg azt is, hogy általában 3–4 fiút tartottak, tehát az utánpótlásukról is gondoskodtak.

1843-ban két muzsikustól búcsúzik: Hördler János (73 éves, 53 évi szolgálat) febr. 18-án, Sigl Márton (72 éves, 51 évi szolgálat) ápr. 15-én hal meg. Helyükbe júl. 1-én Köppl Ferencet, és okt. 1-én Kerlinger Mihályt veszik fel kiegészítő zenei státusba. Fontos megjegyzést olvasunk itt: az előbbi 11 éve, az utóbbi 9 éve az ún. várományos szolgálatban (in der Anwartschaft Dienste) muzsikált már az együttesben. Ez is bizonyítja, hogy a 12 hivatalos státusú muzsikuson kívül mások is résztvettek rendszeresen vagy nagyobb ünnepeken a kórus munkájában. Így pl. 1851-ben megemlékezik saját feleségének is gyakori, sőt rendszeres közreműködéséről is, pedig ő sohasem volt a kórus státusbeli énekes! – Köppl Ferenc 1848-ban, Kerlinger pedig 1849-ben lép elő az előkelőbb koralista beosztásba, azok közé a zenészek közé, akik gregorián tudásuk révén a zsolozsmán is résztvesznek. Kerlinger hosszas betegség után 1850. dec. 24-én 38 éves korában már meghal. Köppl Ferencről pedig Petz útján tudjuk, hogy 1844-ben a Polgári Vadászszázlóját, majd 1846-ban a Győri Férfi Dalegyletnek karnagya, Richter pedig az igazgatója, de még a színházban is vezényel.¹¹ 1844 márc. 11-én 36 évi szolgálat után 56 éves korában Tusch Vencel hal meg. Helyébe Preinreich Ferenc tenorista

¹⁰ Uo. 121. l.

¹¹ Petz i.m. 18. és 293. l.

kerül kiegészítő státusba. 1846-ban csak röviden utal arra Richter, hogy Preinreich két évi szolgálat után elhagyta az együttest. Petz pedig annyit jegyez meg róla, hogy 1846-ban az említett dalegylet tagjainak oktatásában vett részt, 1847-ben viszont a dalegylet zeneiskolájának lett énektanára 80 forint fizetéssel.¹² Még két zenész haláláról olvassunk a naplóban. 1848. jún. 25-én Kosztka János, a legidősebb koralista 78 éves korában, 40 évi szolgálat után, 1849. jan. 6-án pedig Klausznitzer József koralista hal meg 46 éves korában 18 évi szolgálat után. Új tagjai a kórusnak: Novák Sándor 1846-ban, Valentitsch János és Wlasák Ferenc 1849-ben, Kerlinger Ferdinánd 1851-ben. Wlasákról megjegyzi, hogy már két éve mint kiegészítő zenész (Aushilfe) vett részt a kórusban. Előzőleg pedig az Esterházy, majd a modenai herceg zenekarában játszott. Petz szól arról, hogy Novák 1847-ben a dalegylet zeneiskolájának kantanítója, Kerlinger Ferdinánd, aki Kerlinger Nándorral azonos, 1871-től 1894-ig a székesegyház karnagya volt, és 1904-ben halt meg 79 éves korában.¹³

Az 1827 évi fizetések ismerete alapján úgy találjuk,¹⁴ hogy Richter első négy évében a fizetések alig változnak. Lelkiismeretes, részletes feljegyzései szerint a fizetések növekedését is követhetjük. Ennek kiharcolásában – naplója tanúsága szerint – nem kis része volt neki is. Az összegeket ezekben az években is váltóforintokban (W.W.) számolják. Összeállításunkban a különböző alapítványokból és címekből összeálló fizetések összegét kikerekítve csak forintokban jelezzük:

	1827	1836	1837	1845
<i>Basszista:</i>	189 ft.	117 ft.	270 ft.	344 ft.
<i>Koralista:</i>	172 ft.	159 ft.	242 ft.	308 ft.
(egy-egy személy)				
<i>Létszám-</i>				
<i>feletti:</i>	97 ft.	107 ft.	187 ft.	239 ft.
<i>Kiegészítő:</i>	75 ft.	83 ft.	135 ft.	170 ft.
<i>Szoprán:</i>	102 ft.	85 ft.	85 ft.	116 ft.
<i>Alt:</i>	97 ft.	80 ft.	80 ft.	110 ft.

A fizetéseknek régebben, így 1827-ben is állandó kiegészítője volt az ún. terményjára. Úgy tűnik, néhány éven át ez elmaradt, mert 1847-ben – Richter külön kérésére – az együttes valamennyi tagja három mérő búzát és hat mérő kevert gabonát kap. 1849-ben viszont hivatkozva a nehéz időkre, ismét megvonják ezt a járandóságot tőlük.

Pontosan jelzi zenészei anyagi helyzetének alakulását, de szükséztlenül a saját fizetésével kapcsolatban. A teljes összeget sosem említi. Bizonyára az övé is mint elődjéé, 1023 forint körül lehet. Ebből 100 forintot minden időben a kántorkanonok adott a succentornak. Astl kántorkanonok ezt az összeget 1841-ben 150-re, 1845-ben 200-ra, 1847-ben 250 forintra emeli. 1848-ban viszont – hivatkozva az anyagi helyzet romlá-

¹² Uo. 20. és 293. l. – Petz Preinreichnek írja a zenész nevét.

¹³ Uo. 268 és 302. l.

¹⁴ Bárdos i.m. 131–132. l.

sára – egyszerre megvonja tőle a 250 forintot. Richtert ez a veszteség súlyosan érinti, hisz előtte 1845-ben már a több éven át a diszkantisták eltartására kapott évi 50 forintot sem folyósítja részére. Ettől kezdve naplójában lépten nyomon hallatja Astl iránti haragját. Astl nyugdíjba vonulása után 1851-ben szinte tombol mérgében, és reménytelen elkeseredésében sorai közt egyéb sérelmeit is kiönti pl. azt, hogy Astl nem értékeli feleségének énekes szerepléseit a székesegyházban, hogy gúnyos megjegyzése volt székesegyházi vezénylésével kapcsolatban. Arról is ír, hogy a kántorkanonok előnyben részesítette a kórus lanyhább tagjait. Az ő tudta nélkül, felvételi vizsga nélkül felvette Kerlinger Ferdinándot, aki a kántorkanonok keresztfia. Haragja a tetőpontjára ér, amikor együttesének ismert tagja, Köppl Ferenc személyére és viselkedésére gondol, akit – szerinte – Astl kegyeivel igazságtalanul halmozott el. Mivel a sorok Köpplnek színházi karnagyságára, sőt az együttes színházbeli közreműködésére is utalnak, idézzük felháborodott hangulatú mondatait: „Említenem kell még, hogy Astl kedvenc vonása volt, hogy mint előljáróm engem minden jogomban megrövidített, és kárt okozott nekem. Micsoda egy méltatlan és hálátlan tagja a kórusnak (Köpplnek hívják a nyomorultat), akit én egyszerű zenészből az együttes tagjává emeltem, és kezdetben szorgalma és látszólagos együttérzése miatt minden módon segítettem, odáig merészkedett, hogy teljesen függetlenül tőlem mindent elvállalt, ami kárára szolgált a kórus tagjainak, és az ő bírvágyát elégítette ki. Nem csupán eltávolította a színházi zenekarból a kórus tagjait, de még képes volt a diszkantistáimból is megvonni ezt a szolgálatot, pedig részükre ez nagyon hasznos volt. Köppl, ez a faragatlan, érzelem és lelkiismeret híján levő ember! – és egy ilyen nyomorultnak adott teljhatalmat Astl, hogy ő rám való tekintet nélkül uralkodhatott és basáskodhatott! De ne többet Astlról! – Bárcsak sosem került volna a kórus az ő irányítása alá!”¹⁵

Astl iránti ellenszenvét már 1837-ben is jelezte, sőt 1842-ben is, amikor – szerinte – igazságtalanul osztotta el a pénzeket, mert a szopránnak és az altnak alig juttatott belőlük. A méltatlankodása 1845-ben fokozódott, mert a székesegyházi zenészek özvegyei és árvái nyugdíjigyletének létrejöttét, amelyért az előző évtől kezdve minden erejét latba vetette, Astl valami oknál fogva akadályozta. Petz adatai szerint az ügy mégis előre haladt, mert hangversenyeket tartottak erre a célra, s az alaptőke is mind gazdagabb lett adományokból.¹⁶ 1848-ban örömmel ír arról Richter, hogy Varga kanonok

¹⁵ „Ich muss noch erwähnen, dass Astl die Lieblingseigenschaft hatte, mich in allen meinen Rechten, als Vorgesetzter zu verkürzen und zu schaden; welches ein unwürdiges und undankbares Mitglied des Chors (Köppl heisst dieser Elende) den ich von der Eigenschaft eines herumziehenden Musikanten, zum Chor Mitglied erhob und ihn Anfangs wegen seines Fleisses und scheinbarer Solidität auf alle mögliche Weise protegirte, dahin ausbeutete, dass er ganz unabhängig von mir, alles unternahm was zum Schaden des Chorpersonals ausfiel und seine Habgier befriedigte; – nicht nur allein entfernte er alle Mitglieder des Chors aus dem Theater – Orchester, sondern auch meine Sängerknaben, denen dieses Verdienst so gut zu statten kam, wusste Köppl zu entfernen; dieser rohe – gefühl und gewissenlose Mensch! – und einem solchen Elenden gab Astl die Vollmacht, dass er ohne Rücksicht auf mich, schalten und walten konnte! – Genug von Astl! der nie das Chor hätte unter seine Hände bekommen sollen.“ (22–23.l.) – Petz szerint a színházban 1842-ben Schmid Sándor igazgatónál Richter volt a karmester. 1846-ban Willy és Hold társulatánál Köppl, 1847-ben Kitényinél Richter, majd ugyancsak ebben az évben Kitényinél újra Köppl vezényelt. (l.m. 403.l.)

¹⁶ Uo. 14.l.

végrendeletében 200 forintot szán a nyugdíjlapra. Ám a legnagyobb meglepetés bizonyára akkor éri, amikor Astl kántorkanonok 1851. júl. 8-án bekövetkezett halála után tudomására jut, hogy végrendeletében 500 forintot hagy szintén erre a szándékra. Továbbá a succentornak 80 forintot, s mindegyik koralistának 50 forintot hagyott. Sőt ezenfelül az együttes fizetésének javítására még 2000 forintot rendel a záradékkal, hogy ezt az összeget csak Sofie nevű gazdasszonya, javainak haszonélvezője halála után használhatják fel. Richter most él az alkalommal, s kéri a káptalantól, hogy térítsék meg neki Astl hagyatékából a 300 forintot, amelyet Astl visszatartott járandóságából. Sofie gazdasszony azonban megtagadta ennek a kifizetését azzal a megokolással, hogy Richter ezt nem érdemli meg. Ugyanis ő a ludas abban, hogy a forradalom idején egy ifjú tettleg bántalmazta Astl kanonokot éppen a nyugdíjlap ügyében tanúsított magatartása miatt. Richter persze tagadja az üggyel való kapcsolatát.

Nem tudunk tárgyilagosan ítélni Richter és Astl közötti nézeteltérés kérdéseiben, mert nem ismerjük Astl szempontjait. Bedy sajnos csupán életrajzi adatait közli, egyéniségéről nem szól.¹⁷ Mindenesetre a végrendelet igen komoly tartalma óvatosságra int az ítéletben! Ám nem is célunk vitájuk eldöntése. Inkább Richter szenvedélyes, harcos egyéniségének illusztrálására szántuk az üggyel való részletesebb foglalkozást. Viszont az is érthető, hogy 1851 karácsonyán kitörő örömmel és lelkesedéssel köszönti az új kántorkanonokot, Silberknoll Józsefet mint a zenészek régi barátját, a zene kitűnő értőjét és melegszívű tisztelőjét, akitől joggal várja helyzetének megváltozását. Silberknollnak Pázmány Horvát Endre Győr 1594-es elestéről szóló versére írt dalát Major is értékesnek tartja, és ismeretes ma is még Sztankovits Jánosnak ajánlott négyszólamú Liberája, valamint négyszólamú Isten hozott c. kórusműve.¹⁸

Silberknollon kívül a legnagyobb szeretettel és hálával Sztankovits János püspökre gondol. Már 1838-ban püspöki beiktatása alkalmával is a zene nagy barátjaként, ismerőjeként és a zene ügyének lelkes segítőként üdvözli. 1848-ban pedig halála idején szeretettel búcsúzik tőle. Felsorolja a kórusral kapcsolatos érdemeit. Őszintén gyászoló hangulatában úgy érzi, atyai jóbarátjának halálával saját életének a legszebb időszaka zárul le. Sztankovits a korabeli Győr zeneéletének központi irányítója volt. A Győri Férfi Dalegylet létrejötté lényegében neki köszönhető erkölcsi és anyagi tekintetben is.¹⁹ Érthető, hogy Richter legfőbb támaszát veszítette el halálával.

Újsághírre hivatkozva Petz szól arról, hogy Richter az 1846-os években foglalkozott azzal a gondolattal, hogy visszamegy Kismartonba Esterházyék kórusába.²⁰ Naplójában azonban még keserűbb hangulatában sem tesz célzást erre. Az viszont meglepő, hogy éppen 1852. ápr. 7-én kelt levelében, amikor már Silberknoll a kántorkanonok, nyíltan szól a távozásról: „Hamarosan üt az óra, amikor családommal veszem a ván-

¹⁷ Bedy Vince, A győri székeskáptalan története. Győr 1938. 473. l. A halál időpontját itt tévesen 1850. júl. 8-nak jelzi.

¹⁸ Major Ervin, A népies magyar műzene és a népzene kapcsolatai. Lásd Major Ervin, Fejezetek a magyar zene történetéből. Válogatott tanulmányok. (Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc). Budapest 1967. 168. l. – Bárdos i.m. 128. l.

¹⁹ Petz i.m. 299. l.

²⁰ Uo. 17.l.

dorbotot, hogy a távolban találjam meg azt, amit második hazámban, feleségem és gyerekeim szülőházában nem tudtam megtalálni.”²¹ Győr szülötte, Wurda József hívja meg ugyanis őket, aki ekkor már Hamburgban operaigazgató. Richter a levélben hangsúlyozza, hogy egyelőre csak ideiglenesen szándékozik távozni Győrből. Petz úgy mondja, hogy el is utaztak Hamburgba. Feleségét szerződtette is a hamburgi operaház. A szerződést azonban valószínűleg Richter káptalani fizetésének megjavítása miatt bontották fel, s jöttek vissza Győrbe. Mivel a jegyzetkönyvét csak 1852 júliusáig vezeti, ezért sem erről az ügyről, sem életének utolsó évéről már nem értesít minket naplójában.

Szólnunk kell még végül Bécsben található műveinek a saját kézírásával készült katalógusáról. E jegyzékben 64 egyházi és 54 világi, összesen 118 művét sorolja fel műfajok szerint köztük feltűnően sok kamaraművet. A győri székesegyház kottatárában jelenleg 30 Richter mű található. Mivel a bécsi anyagnak tematikus jegyzéke még nem készült el, nem határozható meg pontosan, mely művek szerepelnek mind a két kottatárban. Feltehető pl., hogy a *Megtért csillag* c. kantátája Bécsben és Győrött is megtalálható.²²

Richter feljegyzéseinek adatai – úgy érezzük – sürgetik azt, hogy Győr legértékesebb karnagyának, zeneszerzőjének a teljes arcképét megfessük. Ez azonban csak akkor sikerülhet – ezt feljegyzései is igazolják –, ha a győri levéltárak anyagát is feltárjuk. Reméljük, erre hamarosan sor kerülhet!

²¹ Uo. 294–295.l.

²² Bárdos i.m. VIII. fejt. Tematikus jegyzék 1143/7 sz.